

ԱՐԴԻ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ Կ(Ղ)- ԱՊԱՌՆԻԻ ԵՎ -ՈՒ ԱՊԱՌՆԻԻ
ԻՄԱՍՏԱԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ
ՇՈՒՐՋ

ՄԱՐԳԻՍ ԱՎԵՏՅԱՆ

Փաստարկվում է, որ արդի արևելահայերենի *կ(ը)- ապառնին* (*կզնամ, կխոսեմ*) որպես այսպես կոչված՝ ենթադրական եղանակի կամ պայմանական եղանակի ձև բնորոշելու փորձերը *առարկություն են հարուցում* ընդհանուրլեզվաբանական և տիպաբանական տեսանկյունից: Հատկապես կարևոր են հետևյալ նկատառումները. **1)** ինչպես ցույց են տվել մի շարք հետազոտողներ, ապառնի ժամանակը, ի տարբերություն ներկա ժամանակի և անցյալ ժամանակի, երբեք զուտ ժամանակային կարգ չէ. այն մասամբ ժամանակային է, մասամբ՝ եղանակային: Ապառնի ժամանակի ցուցիչները (նշորդները) պատմականորեն հաճախ առաջանում են այնպիսի միավորներից, որոնք սկզբնապես գործածվել են զանազան եղանակային իմաստներ արտահայտելու համար: Մյուս կողմից՝ ապառնի ժամանակի ձևերը սովորաբար նաև եղանակային գործառույթներ են կատարում, **2)** արդի արևելահայերենի *կ(ը)- ապառնին* իմաստագործառույթային տեսանկյունից էապես չի տարբերվում այլ լեզուներում առկա սահմանական եղանակի ապառնիից, **3)** *կ(ը)- ապառնիի* գործածությունը պայմանական կառույցներում նրա առաջնային (հիմնական) գործառույթը չէ, ինչպես լինում է սովորաբար տիպիկ պայմանական եղանակի (Conditional mood) դեպքում: Ինչ վերաբերում է արդի արևելահայերենի *-ու* ապառնիի (զնալու եմ, խոսելու եմ) իմաստագործառույթային բովանդակությամբ, այն համապատասխանում է սպասելի ապառնիի (կամ նախորոշված ապառնիի) տիպաբանական բնութագրությանը, ուստի պետք է դիտարկվի վերջինիս հետ նույն հարթության վրա: Այսպիսով՝ արդի արևելահայերենի *կ(ը)- ապառնիի* և *-ու ապառնիի* իմաստագործառույթային փոխհարաբերությունը համապատասխանաբար պետք է դիտել որպես հակադրություն պարզ ապառնի ժամանակի և սպասելի ապառնի (կամ նախորոշված ապառնի) ժամանակի միջև:

Բանալի բառեր - *ապառնի ժամանակ, եղանակային իմաստներ, արդի արևելահայերեն, կ(ը)- ապառնի, -ու ապառնի, սպասելի ապառնի (նախորոշված ապառնի), ենթադրական եղանակ, սահմանական եղանակի ապառնի*

Արդի արևելահայերենի *կ(ը)- ապառնիի* (*կզնամ, կխոսեմ* ևն) եղանակային պատկանելության, ինչպես նաև դրա և *ու- ապառնիի* (*զնալու եմ, խոսելու եմ* ևն) իմաստագործառույթային փոխհարաբերության հարցում հայ լեզվաբանության մեջ մինչև օրս միասնականություն գո-

յություն չունի: Առավել տարածված տեսակետի համաձայն՝ *կ(ը)- ապառնին* ենթադրական (կամ պայմանական), իսկ *ու- ապառնին* սահմանական եղանակի ժամանակաձև է: Իհարկե, մի շարք հետազոտողներ փորձել են կասկածի տակ դնել *կ(ը)- ապառնիի* ենթադրական (կամ պայմանական) եղանակային բնույթը՝ հաշվի առնելով, որ այն շատ հաճախ ստույգ, հաստատապես կատարելի գործողություն/եղելություն է արտահայտում: Այդուհանդերձ, վերջիններս նույնպես ընդհանուր առմամբ հավատարիմ են մնացել ընդունված ավանդույթին և, ըստ այդմ, *կ(ը)- ապառնին* ներկայացրել ենթադրականի (կամ պայմանականի), իսկ *ու- ապառնին* սահմանականի եղանակաժամանակային ձևերի շարքում՝ երբեմն դրանց մասնակի վերաբնութագրամբ¹: Մյուս կողմից՝ թեև հայ և օտարագրի որոշ լեզվաբաններ, մեր կարծիքով, հիմնականում ճիշտ են մեկնաբանել *ու- ապառնիի* իմաստագործառության լուծումը, սակայն նրանց այդ բնորոշումները հայ քերականագիտության մեջ պատշաճ ուշադրության չեն արժանացել: Ուստի սույն հոդվածում փորձ է արվում առկա տեսակետների քննական վերլուծությամբ *կ(ը)- ապառնիի* և *ու- ապառնիի* իմաստագործառության փոխհարաբերության հարցը վերանայել ընդհանուր լեզվաբանության և լեզվաբանական տիպաբանության տեսանկյունից:

Ս. Պալասանյանը «Ընդհանուր տեսութիւն արեւելեան նոր գրաւոր լեզուի հայոց» (Թիֆլիս, 1870) աշխատության մեջ, որը, ի դեպ, արևելահայ աշխարհաբարի քերականության տեսության առաջին փորձն է, *կ(ը)- ապառնին* (կը գրեմ, կ'իմանամ) համարում է սահմանական եղանակի ժամանակաձև, իսկ *ու- ապառնին* (գրելու եմ, իմանալու եմ)՝ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձև՝ *ապառնի ըղձական (ներկա)*²: Թեև *կ(ը)-*ով օժտված անցյալի ապառնին (կը գրէի, կ'իմանայի) ևս նա հիշյալ աշխատության մեջ ներառում է սահմանական եղանակի ժամանակաձևերի շարքում *երկրորդ կամ պայմանական ապառնի* անվանմամբ, բայց միննույն ժամանակ նշում է, որ վերջինս «գրեթէ միշտ ֆրանս. պայմանական եղանակի ներկայ ժամանակի (Conditionnel present) միտքն ունի»³: Իսկ ահա իր հաջորդ քերականական աշխատության մեջ Ս. Պալասանյանը *կ(ը)-*ով օժտված անցյալի ապառնին (կը գրէի, կ'իմանայի) արդեն առանձնացնում է որպես ինքնուրույն՝ պայմանական եղանակ⁴: Առաջին հայացքից տարօրինակ թվացող *ապառնի ըղձական (ներկա)* անվանումը թերևս կարելի է բացատրել այդ ժամանակաձևին նրա տված իմաստագործառության բնորոշմամբ,

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Է. Աղայան**, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը, Եր., 1967, էջ 370-375, **Ս. Աբրահամյան**, Ժամանակակից հայերենի քերականություն, Եր., 1975, էջ 167-169, **Նույնի** Ժամանակակից գրական հայերեն, Եր., 1981, էջ 217-218, **Մ. Ասատրյան**, Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Եր., 1989, էջ 302-304:

² Տե՛ս **Ս. Պալասանեան**, Ընդհանուր տեսութիւն արեւելեան նոր գրաւոր լեզուի հայոց, Թիֆլիս, 1870, էջ 67-70, 73-74:

³ Նույն տեղում, էջ 70: Հմմտ. նաև էջ 77 հջ. հարացույցային օրինակները:

⁴ Տե՛ս **Ս. Պալասանեան**, Քերականութիւն մայրենի լեզուի, Թիֆլիս, 1874, էջ 141-156:

ըստ որի՝ «չու ապառնի դերբայով կազմուած ըղձական ապառնին վարվում է, երբ կամենում ենք յայտնել, թէ դիտատրութիւն կայ գործողութիւնը կատարելու. երբեմն էլ հարկադրականի մտքով է գործ դրվում, մանաւանդ եթէ բայը բացասական է...»⁵: Իսկ *կ(ը)- ապառնի* (ըստ Մ. Պալասանյանի՝ պարզ ապառնիի) հիմնական գործածության մասին նա գրում է, որ «պարզ ապառնին գործ է ածվում՝ սովորական ապագայ գործողութիւնը յայտնելու...»⁶: Մ. Աբեղյանը արդի արևելահայերենի համար ընդունում է հինգ եղանակ՝ սահմանական, ենթադրական, հարկադրական, ըղձական և հրամայական՝ *կ(ը)- ապառնի* և *անցյալի ապառնի* ժամանակաձևերը ներառելով ենթադրական եղանակի մեջ⁷, և նշում, որ վերջինս «ցոյց է տալիս մի եղելութիւն, որ խօսողը մտածում, ենթադրում, կարծում է, թէ լինում է, եղել է, կամ կը լինի...»⁸: Ինչ վերաբերում է *ու- ապառնիին* և անցյալի ապառնիին (նստելու եմ, գնալու եմ, նստելու էի, գնալու էի են), Մ. Աբեղյանը, դրանք դիտելով որպէս սահմանական եղանակի ժամանակաձևեր⁹, *ու-* ապառնի դերբայի իմաստը բնորոշում է հետևյալ կերպ. «Ապառնի դերբայը բայական իմաստի հետ ցոյց է տալիս և եղելութեան դեռ նոր կատարելի լինելը, կամ դիտատրութիւն, պէտք մի բան անելու: Օրինակ՝ ես գնալու եմ...նշանակում է՝ ես մտադրութիւն ունիմ գնալու, ես պէտք է գնամ...»¹⁰: Ըստ այդմ՝ Մ. Աբեղյանը *ու- ապառնիի* իմաստագործառութային էությունը մեկնաբանում է գրեթէ նույն կերպ, ինչպէս Մ. Պալասանյանը, բայց, ի տարբերություն վերջինիս, նա *ու- ապառնին* դիտում է իբրև սահմանական եղանակի ժամանակաձև: Մյուս կողմից՝ ինչպէս հայտնի է, Մ. Աբեղյանը արդի հայերենի վերլուծական ժամանակաձևեր կազմող դերբայներին (*անկատար, վաղակատար, ապառնի դերբայ*) վերագրում է կատարվող, կատարված և կատարելի կերպային իմաստներ և գտնում, որ գործողության կատարման ժամանակն արտահայտվում է օժանդակ բայի, իսկ ընթացքային վիճակը (կերպը)՝ դերբայների միջոցով: Ըստ այդմ ստացվում են՝ *գնում է* (կատարվող կերպ), *գնացել է* (կատարված կերպ), *գնալու է* (կատարելի կերպ)¹¹: Մեր հետագա քերականները դերբայներով և *եմ/էի* օժանդակ բայով կազմված բաղադրյալ եղանակային ձևերում ընդհանուր առմամբ Մ. Աբեղյանի հետևողությամբ տարբերակում են կատարվող, կատարված և կատարելի կերպեր¹²: Սակայն Գ. Ջահուկյանը չի ընդունում այդ ավանդական մո-

⁵ Մ. Պալասանյան, Ընդհանուր տեսութիւն..., էջ 99:

⁶ Նույն տեղում, էջ 98:

⁷ Տե՛ս Մ. Աբեղեան, Աշխարհաբարի քերականութիւն, Վաղարշապատ, 1906, էջ 97-98, 113, 118:

⁸ Նույն տեղում, էջ 97:

⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 114-117:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 101:

¹¹ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, Երկեր, հ. 2, Եր., 1974, էջ 270-271, 458-461:

¹² Տե՛ս Զ. Բարսեղյան, Արդի հայերենի բայի և խոնարհման տեսություն, Եր., 1953, էջ 151-152, Բ. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 369, Մ. Գ. Աբրահամյան, Ն. Ա. Պառնապյան, Զ. Ա.

տեցումը և գտնում է, որ համապատասխան դերբայները արտահայտում են ոչ թե իսկական կերպային իմաստներ, այլ համընթացություն, նախորդում և հաջորդում: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում մենք գործ ունենք «ժամանակի ոչ իրադրական (անորոշ) արտահայտության հետ. իրադրական ժամանակի դեպքում նշվում է հաղորդողի ընտրած համեմատության եզրը՝ խոսելու պահը կամ անցյալում ու ներկայում ընտրված որևէ պահ... Ոչ իրադրական ժամանակը ցույց է տալիս պարզապես ժամանակային հաջորդականություն՝ անկախ հաղորդողից...»¹³: Այն, որ հիշյալ դերբայների և *եւ/էի* բայի գուգորդությամբ կազմվող ժամանակաձևերում այդ դերբայները ոչ թե կերպային, այլ ժամանակային իմաստ են արտահայտում, մեզ միանգամայն համոզիչ է թվում: Մակայն կարծում ենք՝ ժամանակի քերականական կարգի ներսում ոչ իրադրական ժամանակի և իրադրական ժամանակի տարբերակումը որպես (ենթա-) կարգեր առարկություն է հարուցում և թյուրըմբռնման տեղիք է տալիս: Ուստի ավելի ճիշտ կլիներ պահպանել այդ ժամանակաձևերի ավանդական անվանումները, բայց ոչ թե կերպային, այլ ժամանակային մեկնաբանությամբ¹⁴:

Իսկ *կ(ը)- ապառնիի* մասին Գ. Ջահուկյանը գրում է. «Այն ցույց է տալիս հաղորդողի կողմից հաստատաբար, որոշակիորեն ենթադրվող եղելություն: Օգտագործելով ավանդական անվանումը՝ *կ(ը)*-ով օժտված բայաձևերը կարելի է կոչել ենթադրական: Քանի որ *կ(ը)*-ն հաստատ, որոշակի ենթադրություն արտահայտող մասնիկի արժեք ունի, ուստի *կ(ը)*-ով օժտված *կ(ը)* գնամ, *կ(ը)* գրեմ տիպի բայաձևերը սահմանական եղանակի արժեք են ստանում, մանավանդ որ որպես հավաստի արձանագրվող յուրաքանչյուր ապագա (ապառնի) եղելություն ենթադրական է»¹⁵: Դժվար չէ նկատել, որ Գ. Ջահուկյանը *կ(ը)- ապառնիին*, ըստ էության, համարում է սահմանականի ձևեր՝ *ենթադրական եղանակ* անվանումը պահպանելով պայմանականորեն՝ ավանդույթի ուժով: Իսկ այն, որ յուրաքանչյուր ապագա (ապառնի) եղելություն/գործողություն երբեք մաքուր ժամանակային իմաստ չունի, այլ անհրաժեշտաբար ներառում է նաև ենթադրականության կամ նման որևէ եղանակային իմաստ, հաստատվում է ընդհանուրլեզվաբանական և տիպաբանական տվյալներով¹⁶: Ուշագրավ է նաև, որ ապառնիի ձևերը

Օհանյան, Ժամանակակից հայոց լեզու: Հ. 2: Ձևաբանություն, Եր., 1974, էջ 352-353, **Մ. Ասատրյան**, նշվ. աշխ., էջ 280-281:

¹³ Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974, էջ 283-285:

¹⁴ Տե՛ս **Ս. Ավետյան**, Հայերենի ժամանակի և կերպի քերականական կարգերը ընդհանուր լեզվաբանության և լեզվաբանական տիպաբանության տեսանկյունից // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Հայագիտություն, Եր., 2017, 3 (24), էջ 20-34:

¹⁵ Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 246:

¹⁶ Տե՛ս u, օրինակ, **J. Lyons**, Semantics, Vol. 2, Cambridge University Press, 1977, էջ 677-678, 815-817, նաև՝ **F. R. Palmer**, Mood and Modality, 2nd ed., Cambridge University Press, 2001, էջ 104-106:

պատմականորեն հաճախ առաջանում են նախկին անիրական եղանակային ձևերից կամ ցանկություն, պարտավորություն, անհրաժեշտություն և նման եղանակային իմաստ արտահայտող բառային սկզբնաձևերից¹⁷: Իսկ իրական-անիրական (*realis-irrealis*) եղանակային հակադրությամբ բնութագրվող լեզուներում ապառնիի իմաստը սովորաբար արտահայտվում է անիրական եղանակի բայաձևերով¹⁸: Մյուս կողմից՝ ապառնիի ձևը հաճախ գործածվում է նաև անիրական եղանակի իմաստներ արտահայտելու նպատակով¹⁹, կամ էլ միևնույն ցուցիչը արտահայտում է ն՝ ապառնիի, ն՝ անիրական եղանակի իմաստներ²⁰:

Այլ հետազոտողներ ևս փորձել են *կ(ը)- ապառնիին* սահմանական եղանակի իմաստ վերագրել, բայց, դարձյալ հետևելով ընդունված ավանդույթին, պահպանել են *ենթադրական եղանակ* անվանումը²¹: Սկզբնապես այդպիսի դիրքորոշում է ունեցել նաև Է. Ադայանը: Սակայն հետագայում «Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը» (Եր., 1967) աշխատության մեջ կրկին անդրադառնալով այդ հարցին՝ նա վերանայում է իր նախկին տեսակետը և գտնում, որ «ենթադրական եղանակը գործողությունը ներկայացնում է որպես կանխատեսում, նախագուշակում, կանխադրում... ենթադրական եղանակը պետք է բնութագրել գործողության կանխադրման կամ նախատեսման վերաբերական իմաստով»²²: Ըստ այդմ՝ Է. Ադայանը արդեն ոչ թե պատմականորեն, այլ սկզբունքորեն *կ(ը)- ապառնիին* դիտում է որպես ենթադրական եղանակի ժամանակաձև: Սակայն, ինչպես նշվեց, ապառնի ժամանակն առհասարակ տիպաբանորեն բնութագրվում է այդպիսի եղանակային իմաստներով: Ուստի կարծում ենք՝ դա բավարար հիմք չէ արդի արևելահայերենի *կ(ը)- ապառնիին* որպես սահմանականից անկախ, ինքնուրույն եղանակաձև (ենթադրական եղանակ) առանձնացնելու համար: Մեզ հետաքրքրող հարցի տեսանկյունից առավել կարևոր է այն, թե Է. Ադայանն ինչպես է բնորոշում *կ(ը)- ապառնիին* և *ու- ապառնիին* իմաստային փոխհարաբերությունը: Նրա կարծիքով՝ *ու- ապառնիին* դեպքում «գործողությունը դիտվում է իբրև անխուսափելիորեն կատարելի... ինչպես որ **եկել եմ** նշանակում է, թե ես այժմ գործողությունը ավարտած վիճակի մեջ եմ, **գալիս եմ**՝ գործողությունը կա-

¹⁷ Տե՛ս J. Lyons, նշվ. աշխ., էջ 816-818, J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, The Evolution of Grammar. Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World, Chicago-London, 1994, Ch. 7, էջ 243-280, B. Heine & T. Kuteva, World Lexicon of Grammaticalization, Cambridge University Press, 2002, էջ 142-143:

¹⁸ Տե՛ս F. R. Palmer, նշվ. աշխ., էջ 124, 145 հջ.:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 105, նաև J. Lyons, նշվ. աշխ., էջ 816:

²⁰ Տե՛ս J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, նշվ. աշխ., էջ 205 հջ., 347-348:

²¹ Տե՛ս, օրինակ, Ս. Աբրահամյան, Ժամանակակից հայերենի քերականություն, էջ 167-169, նույնի ժամանակակից գրական հայերեն, էջ 217-218, Մ. Ասատրյան, նշվ. աշխ., էջ 302-304:

²² Է. Ադայան, նշվ. աշխ., էջ 373:

տարելու վիճակի մեջ եմ, այդպես էլ **գալու եմ** նշանակում է, թե ես այժմ ապագայում գործողությունը կատարելու վիճակի մեջ եմ, այսինքն՝ գործողությունը դիտվում է որպես նախորոշված, հաստատապես կատարելի գործողություն, ուստի և բնականաբար կատարելի գործողությունն էլ անխուսափելի է, մինչդեռ **կգամ** բայաձևի մեջ այդ անխուսափելիությունը չի արտահայտվում, այլ պարզապես շեշտվում է գործողության կատարելի լինելը»²³: Թեև է. Ադայանը այստեղ հարցին մոտենում է *կատարվող, կատարված և կատարելի* կերպերի աբեղյանական ըմբռնման դիրքերից, այդուհանդերձ կարծում ենք, նա ընդհանուր առմամբ ճիշտ է բնորոշում *ու- ապառնիի* իմաստը՝ գտնելով, որ տվյալ դեպքում գործողությունը դիտվում է որպես նախորոշված և անխուսափելիորեն կատարելի: Մեր կարծիքով՝ *ու- ապառնիի* իմաստով համապատասխանում է տիպաբանությունից հայտնի *սպասելի ապառնի* (expected future) ժամանակաձևին, որն արտահայտում է նախորոշված, սպասելի ապագա (ապառնի) գործողություն/եղելություն²⁴: Ոչ պակաս կարևոր է այն, որ ապառնի ժամանակաձևի առաջացման տիպաբանորեն հայտնի սկզբնաձևերի և ելակետային կառույցների մեջ նշվում է նաև *սեռականի ցուցիչ + ունենալ կամ լինել օժանդակ բայ* կառույց²⁵: Արդ, եթե հաշվի առնենք, որ նախորոշված, սպասելի գործողությունը ենթադրում է նաև գործողի նպատակադրվածություն, մտադրություն, ինչպես նաև գործողության պլանավորվածություն և դրա իրագործման անխուսափելիություն, անհրաժեշտություն, ապա կարող ենք ասել, որ Մ. Պալասանյանը և Մ. Աբեղյանը նույնպես ընդհանուր առմամբ ճիշտ են մեկնաբանել *ու- ապառնիի* իմաստը (տե՛ս վերը):

Ն. Կոզինցևան նույնպես գտնում է, որ *ու- ապառնիի* ցույց է տալիս «պլանավորված գործողություն, որն սպասելի է կամ մտադրված գործողի կողմից (a planned action which is expected or intended by the agent)»²⁶: Բայց տարօրինակ է, որ, այդպիսի բնորոշմամբ հանդերձ, նա իր բերած օրինակում *ու- ապառնիի* անգլերեն թարգմանում է պարզ ապառնի ժամանակաձևով (Վաղը ես գնալու եմ Երևան – Tomorrow I shall go to Yerevan)²⁷, այն դեպքում, երբ անգլերենը համապատասխան բայական կառույցներ ունի պլանավորված, սպասելի գործողությունն արտահայտելու համար²⁸: Ինչ վերաբերում է *կ(ը)- ապառնիին*, թեև Ն. Կոզինցևան այդ և դրա անցյալի ապառնին համարում է պայմանական եղանակի (Conditional mood) ձևեր, այդուհանդերձ *կ(ը)- ապառնիի* ար-

²³ Նույն տեղում, էջ 372:

²⁴ Տե՛ս J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, նշվ. աշխ., էջ 249-251:

²⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 252, 258-260: Հմմտ. նաև էջ 262:

²⁶ N. Kozintseva, Modern Eastern Armenian (Languages of the World/Materials 22), München-Newcastle: Lincom Europa, 1995, էջ 30:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁸ Տե՛ս J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, նշվ. աշխ., էջ 249-251: Հմմտ. B. Comrie, Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems, Cambridge University Press, 1976, էջ 64-65:

տահայտած իմաստները թվարկելիս a) կետում նախնառաջ նշում է իրական ապառնիի իմաստը (the meaning of real future)²⁹: Ի դեպ, այլ լեզվաբաններ ևս *կ(ը)- ապառնին* բնորոշել են որպես *պայմանական եղանակ* կամ *պայմանական/ենթադրական եղանակ*, բայց դարձյալ նշել են, որ *կ(ը)- ապառնին* շատ հաճախ արտահայտում է ստույգ կատարելի գործողություն: Այդ առումով հատկապես ուշագրավ է Ա. Ղարիբյանի հետևյալ բնորոշումը. «Պայմանական կամ ենթադրական եղանակին պատկանող բայաձևերը ցույց են տալիս ենթակայի կատարելիք մի գործողություն կամ եղելություն, որի կատարումը **հաճախ** ստույգ է, **երբեմն** պայմանական կամ ենթադրական է»³⁰ (ընդգծումը մերն է՝ Ս. Ա.): Ըստ այդմ՝ Ա. Ղարիբյանն ընդունում է, որ *կ(ը)- ապառնին* ավելի հաճախ ստույգ, քան պայմանական/ենթադրական գործողություն/եղելություն է արտահայտում, այդուհանդերձ, նա նախընտրում է պահպանել *պայմանական կամ ենթադրական եղանակ* եզրույթը:

Կասկածից վեր է, որ *ու- ապառնին* առաջացել է *անորոշ դերբայի սեռական հոլով + եմ օժանդակ բայ* սկզբնական կապակցությունից³¹: Եվ ինչպես արդեն նշվել է, այդպես ապառնիի առաջացման դեպքեր հայտնի են նաև լեզվաբանական տիպաբանությունից: Այդուհանդերձ կարծում ենք՝ *սեռական հոլով + եմ օժանդակ բայ > սպասելի (նախորոշված) ապառնի ժամանակ* իմաստային զարգացումը որոշակի լուսաբանման կարիք է զգում, որին էլ անցնում ենք այժմ:

Սեռական և տրական հոլովները որոշակի իմաստային աղերսներ և գործառության ընդհանրություններ ունեն: Այսպես, պատկանելության իմաստը կարող է արտահայտվել թե՛ սեռականի և թե՛ տրականի միջոցով³²: Մյուս կողմից՝ սեռական հոլովը կարող է արտահայտել նաև «մեկի կամ մի բանի համար սահմանված, նախատեսված, հատկացված, պիտանի» նշանակությունը, որը բնորոշվում է որպես որակական սեռական³³. հմմտ. զինվորի սնունդ (= զինվորի համար նախատեսված սնունդ), երեխայի կյաթ (= երեխայի համար նախատեսված կյաթ), հնձելու խոտ (= հնձելու ենթակա խոտ կամ խոտ, որը պետք է հնձել) ևն: Ընդ որում՝ ստորոգման առկայության դեպքում «մեկի կամ մի բանի համար նախատեսված, նախորոշված» իմաստն ավելի հստակ է դրսևորվում, իսկ հատկապես անորոշ դերբայի սեռականի դեպքում այդ կառույցը ձեռք է բերում նաև անհրաժեշտության իմաստային երանգ. հմմտ. Այս

²⁹ Տե՛ս **N. Kozintseva**, նշվ. աշխ., էջ 41-42:

³⁰ **Ա. Ղարիբյան**, Հայոց լեզվի քերականության դասագիրք հինգերորդ և վեցերորդ դասարանների համար, Եր., 1950, էջ 231: Հմմտ. նաև **Հ. Տարսեղյան**, նշվ. աշխ., էջ 235-245, **J. Dum-Tragut**, Armenian: Modern Eastern Armenian, Amsterdam/Philadelphia, 2009, էջ 251-258:

³¹ Տե՛ս **Ա. Աբրահամյան**, Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը, Եր., 1953, էջ 146-164:

³² Տե՛ս **B. J. Blake**, Case, 2nd ed., Cambridge University Press, 2004, էջ 143, 149, նաև՝ **Մ. Աբեղյան**, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1965, էջ 420, 435:

³³ Տե՛ս **Մ. Աբեղյան**, Հայոց լեզվի տեսություն, էջ 426:

խոսքը հնձելու է (= պետք է հնձել), Հողը վարելու է, Ծառերը էտելու են, Խաղողը քաղելու է նն: Իհարկե, բերված օրինակներում իբրև սպասելի և անհրաժեշտաբար կատարելի դիտվող գործողությունը նաև կրավորական սեռի իմաստ է արտահայտում, մինչդեռ արդի արևելահայերենի *ու-* *սպասնիին* բայասեռային նման սահմանափակում չունի: Նկատենք սակայն, որ կրավորական, կրավորակերպ չեզոք/չեզոք և ներգործական իմաստները հավասարապես համատեղելի են «սպասելի, նախորոշված, անհրաժեշտաբար կատարելի» գործողության և/կամ եղելության իմաստի հետ: Բանն այն է, որ իմաստային դերերի տեսանկյունից թե՛ գործողը և թե՛ կրողը հանդես են գալիս որպես տվյալ գործողության իրադրության մասնակիցներ: Իսկ անանցողական, միարժույթ բայերի միակ մասնակիցը, բայիմաստի բնույթով պայմանավորված, կարող է համապատասխանել անցողական բայերի գործողին կամ կրողին³⁴: Օրինակ՝ *Տղան վազեց* նախադասության մեջ *տղան* քերականական ենթական իմաստային, հասկացական մակարդակում գործող է, մինչդեռ *Տղան մահացավ*, *Տղան ցած ընկավ* նախադասությունների մեջ *տղան* ենթական իմաստային, հասկացական մակարդակում կրող է, քանի որ անանցողական *մահանալ* և *ցած ընկնել* բայերի դեպքում *տղան*՝ որպես կրող, վիճակային փոփոխության է ենթարկվում նույն կերպ, ինչպես, ասենք, *սպանել* և *աքսորել* անցողական բայերից կազմված կրավորական սեռի *սպանվել* և *աքսորվել* բայերի դեպքում. հմմտ.՝ *Տղան սպանվեց թշնամու կողմից* և *Տղան մահացավ*, մյուս կողմից՝ *Տղան ցած ընկավ* և *Տղան աքսորվեց իր հայրենիքից*: Ըստ այդմ՝ անցողական բայերի անորոշ դերբայի սեռական հոլովը արդի արևելահայերենի *ու-* *սպասնիի* սկզբնաձևային կառույցում պետք է ցույց տար տվյալ գործողության իրադրությանը մասնակից դառնալու սպասելի, առկախված վիճակ (անխուսափելիության/ անհրաժեշտության իմաստային երանգով) ինչպես գործողի, այնպես էլ կրողի տեսանկյունից: Նմանապես անանցողական բայերի միակ մասնակցի պարագայում այդ նույն սկզբնաձևային կառույցը պետք է ցույց տար տվյալ գործողության/եղելության իրադրությանը մասնակից դառնալու (գործողի կամ կրողի կարգավիճակով) նույնպիսի սպասելի վիճակ: Իհարկե, այսօր, երբ անորոշ դերբայի սեռական հոլովը *ու-* *սպասնիի* կազմում լիովին քերականացված կախյալ դերբայի կարգավիճակ ունի, սկզբնական իմաստային դրությունը զգալիորեն մթազնած է: Այդուհանդերձ, անանցողական բայերի դեպքում դեռ կարելի է նշմարել նախկին իմաստային դրությունը: Այսպես, *Այս տունը շատ հին է և փլվելու է*, *Հիվանդի վիճակը ծանր է և մեռնելու է*, *Այս վարդերը շուտով բացվելու են*

³⁴ Իմաստային դերերի, քերականական դերերի և դրանց փոխհարաբերության մասին տե՛ս **T. Givón**, *Syntax: An Introduction*, Vol. I, Amsterdam/Philadelphia, 2001, Ch. 3, էջ 105-109, **V. Velupillai**, *An Introduction to Linguistic Typology*, Amsterdam/ Philadelphia, 2012, Ch. 9, էջ 229-236: Հմմտ. նաև՝ **S. Kittilä**, *Transitivity: Towards a Comprehensive Typology (dissertation)*, Turku, 2002, էջ 44-53, 56 հջ.:

նախադասությունների դեպքում գործ ունենք ներկայի իրադրության հանգամանքներից բխող և անխուսափելիորեն սպասելի ապագա եղելության առկախված վիճակի հետ: Այսինքն՝ մի դեպքում *տանը*, մյուս դեպքում՝ *հիվանդին*, երրորդ դեպքում՝ *վարդերին* անխուսափելիորեն վիճակված է դառնալու տվյալ եղելության մասնակիցը կրողի կարգավիճակով: Նկատենք նաև, որ անցողական բայերի (և այն անանցողականների, որոնց միակ մասնակիցը սովորաբար հանդես է գալիս գործողի կարգավիճակով, օր.՝ *գնալ, քայլել, խոսել* են) դեպքում սպասելի գործողությունը միաժամանակ նաև պլանավորված, նախատեսված, նպատակադիր գործողության իմաստ է արտահայտում: Եվ դա միանգամայն հասկանալի է, եթե հաշվի առնենք, որ տիպիկ գործողը (prototypical agent) հիմնականում բնութագրվում է հետևյալ երեք հատկանիշների միաժամանակյա առկայությամբ՝ ա) տվյալ գործողությունը նախաձեռնելու, բ) նպատակադիր գործելու և գ) գործողության ընթացքը վերահսկելու կարողությամբ³⁵:

Կուզենայինք նշել ևս մեկ կարևոր հանգամանք: «Նախորոշվածություն, սպասելիություն» և «անխուսափելիություն, անհրաժեշտություն» իմաստային բաղադրիչները առանցքային են և գրեթե միշտ առկա *ու- ապառնիի* իմաստի դեպքում: Մինչդեռ «նպատակադրվածություն» և «պլանավորվածություն» իմաստային բաղադրիչները բնորոշ են միայն անցողական բայերից (և այն անանցողականներից, որոնց միակ մասնակիցը գործողի կարգավիճակ ունի) կազմված *ու- ապառնիին*, այն էլ՝ ոչ միշտ: Անանցողական բայերի (որոնց միակ մասնակիցը կրողի կարգավիճակ ունի, օր.՝ *մահանալ, թուլանալ, ցած ընկնել, կոտրվել* են) դեպքում «նպատակադրվածություն» և «պլանավորվածություն» իմաստային տարրերի բացակայությունը ինքնին հասկանալի է, քանի որ գործ ունենք ներկա իրադրության հանգամանքներից բխող, այլ ոչ թե հատուկ պլանավորված ապագա եղելության սպասելի վիճակի հետ: Իսկ անցողական բայերի դեպքում այդ նույն իմաստային բաղադրիչները սովորաբար բացակայում են ոչ տիպիկ գործողի (հետևաբար՝ ոչ տիպիկ անցողական բայերի) պարագայում: Բանն այն է, որ արդի լեզվաբանության մեջ բայական անցողականությունը դիտվում է ոչ թե որպես բացարձակ, այլ հարաբերական, աստիճանական հասկացություն: Ըստ այդմ՝ բայական գործողությունը կարող է լինել՝ տիպիկ անցողական (prototypically transitive) և ոչ տիպիկ (մասնակիորեն) անցողական՝ կախված այն բանից, թե արդյոք գործողին և կրողին բնորոշ բոլոր հատկանիշները դրսևորվում են տվյալ գործողության դեպքում, թե՛ ոչ: Եվ ուշագրավ է, որ ոչ տիպիկ բայական անցողականության դեպքում տվյալ բայը շատ հաճախ լեզուներում քերականորեն ձևավորվում է անանցողական բայերի սկզբունքով կամ էլ, համեմայն

³⁵ Հմմտ. **Å. Næss**, Prototypical Transitivity, Amsterdam/Philadelphia, 2007, Ch. 3, էջ 33-46, նաև՝ **S. Kittilä**, նշվ. աշխ., էջ 56-61:

դեպս, անցողականներից տարբեր ձևաբանական արտահայտություն է ստանում³⁶:

Նախքան վերը կատարված քննության արդյունքներն ամփոփելը կուզենայինք անդրադառնալ ևս մեկ հարցի՝ արդի արևելահայերենի պարագայում *պայմանական եղանակ* եզրույթի նպատակահարմարությանը: Ինչպես տեսանք, մի շարք հայերենագետներ այդ եզրույթը գործածում են իբրև *ենթադրական եղանակ* եզրույթին զուգահեռ կամ որպես դրա այլընտրանքային տարբերակ: Մինչդեռ Ս. Պալասանյանը *պայմանական եղանակ* ասելով նկատի ուներ միայն կ(ը)-ով անցյալի ապառնին (կգնայի, կիմանայի), իսկ կ(ը)- *ապառնին* (կգնամ, կիմանամ) նա համարում էր սահմանական եղանակի ժամանակաձև՝ *պարզ ապառնի*: Այդ երկու մոտեցումներն էլ քննադատության են ենթարկվել հայ քերականագիտության մեջ: Ս. Պալասանյանին քննադատել են քերականական ձևերի նկարագրության հարցում համաչափության սկզբունքը չպահպանելու համար. քննադատության հեղինակների կարծիքով՝ ինչպես կ(ը)- *ապառնին*, այնպես էլ դրա համապատասխան *անցյալի ապառնին* պետք է բնորոշվեն նույն սկզբունքով և, ըստ այդմ, դիտվեն որպես միևնույն եղանակի ձևեր³⁷: Իսկ որոշ լեզվաբաններ *պայմանական եղանակ* եզրույթի գործածությունը արդի արևելահայերենի դեպքում առհասարակ անընդունելի են համարել՝ նշելով երկու հանգամանք. ա) «ենթադրական եղանակին պայմանականության եղանակային իմաստ վերագրելը ճիշտ չէ, պայմանականությունը այդ եղանակի շարահյուսական մասնավոր իմաստն է, որը կապված է շարահյուսական որոշակի կառուցվածքի հետ»³⁸, բ) «... բառաձևի ձևաբանական կարգը պետք է որոշել՝ ելնելով բուն բառաձևից և ոչ թե այն կապակցություններից, որոնցում նա գործածվելով կարող է այլևայլ երանգներ ստանալ»³⁹:

Սակայն լեզվաբանական տիպաբանությունից հայտնի է, որ քերականական ձևերի իմաստային զարգացումը ոչ միշտ է տեղի ունենում համաչափության սկզբունքով. ըստ այդմ՝ սկզբնապես գործառությանին տեսանկյունից համաչափական (symmetric) հարաբերության մեջ գտնվող ներկայի և անցյալի բայաձևերի հետագա իմաստային զարգացումները կարող են և չհամընկնել, ինչպես եղել է, օրինակ, անգլ. *will + ինֆինիտիվ* ապառնի (future) և *would + ինֆինիտիվ* անցյալի ապառնի (future in the past) ձևերի դեպքում: Հին անգլերենում *would*-ը *will* «կամենալ, ցանկանալ» բայի անցյալի ձևն է, հետևաբար սկզբնապես երկու կառույցներն էլ համաչափական ձևաիմաստային փոխհա-

³⁶ Տե՛ս **P. J. Hopper and S. A. Thompson**, Transitivity in Grammar and Discourse // Language, Vol. 56, N 2, (Jun., 1980), էջ 251-299, **S. Kittilä**, նշվ. աշխ., հատկապես՝ Ch. 3, Ch. 4, էջ 44-181, նաև՝ **Å. Næss**, Prototypical Transitivity, Amsterdam/Philadelphia, 2007:

³⁷ Տե՛ս **Հ. Բարսեղյան**, նշվ. աշխ., էջ 52-53:

³⁸ **Է. Աղայան**, նշվ. աշխ., էջ 373:

³⁹ **Ս. Աբրահամյան**, Ժամանակակից հայերենի քերականություն, էջ 168:

րաբերության մեջ են գտնվել: Սակայն այդ երկու կառույցների հետագա զարգացման ընթացքում սկզբնական իմաստագործառության զուգահեռականությունը զգալիորեն խախտվել է, այնպես որ would-ով կառույցը այժմ հանդես է գալիս նաև որպես անցյալի սովորության (habitual) կերպի ձև, որը բնորոշ չէ will-ով կառույցին: Իսկ եղանակային իմաստով գործածվելիս would-ով կառույցը այժմ ընդհանրապես ժամանակային իմաստ չի արտահայտում, այլ գործառում է որպես անիրական պայմանի բարդ ստորադասական նախադասության գլխավոր նախադասության եղանակային ցուցիչ⁴⁰: Մյուս կողմից որոշ եղանակաձևերի հիմնական իմաստագործառության բովանդակությունը հաճախ անբաժանելիորեն կապված է որոշակի շարահյուսական կառույց(ներ)ի հետ, և ըստ այդմ էլ բնորոշվում է նրանց ձևաբանական կարգավիճակը: Այսպես, Մ. Հասպելմաթի կարծիքով, բավարար հիմք կա ենթադրելու, որ ստորադասական եղանակի (Subjunctive mood) սկզբնական և հիմնական իմաստագործառության տիրույթը ոչ հաստատական, ոչ իրագործված ստորադասական նախադասություններն (non-assertive/non-realized subordinate clauses) են, իսկ գլխավոր նախադասություններում ստորադասական եղանակաձևի գործածությունը հետագա գործառության ընդլայնման արդյունք է⁴¹: Այդ տեսանկյունից *պայմանական եղանակ* եզրույթի գոյությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ որոշակի բայաձևեր գործառում են պայմանական կառույցներում՝ երկրորդական և/կամ գլխավոր նախադասության կազմում՝ ցույց տալով գլխավոր նախադասությամբ արտահայտվող գործողության/եղելության պայմանային կախվածությունը երկրորդականի իմաստից⁴²: Իհարկե, պայմանական կառույցի թե՛ գլխավոր և թե՛ երկրորդական նախադասություններում տիպաբանորեն կարող են գործառել տարբեր եղանակաժամանակային ձևեր⁴³: Սակայն, որպես կանոն, առանձին պայմանական եղանակ տարբերակելու համար հիմք է ծառայում այն հանգամանքը, որ մի շարք լեզուներում (ֆիններեն, հունգարերեն, թուրքերեն ևն) որոշակի բայաձևեր գերազանցապես կամ հիմնականում հանդես են գալիս պայմանական կառույցներում, թեև, իհարկե, *պայմանականի* այդ նույն ձևերը նշված լեզուներում կարող են արտահայտել նաև ստորադասական/ըղձական (subjunctive/optative) եղանակին բնորոշ որոշակի իմաստ՝ ցանկություն, իղձ⁴⁴: Եվ

⁴⁰ Տե՛ս J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca, նշվ. աշխ., էջ 156-157:

⁴¹ Տե՛ս M. Haspelmath, The Semantic Development of Old Presents. New Futures and Subjunctives without Grammaticalization // Diachronica, 15:1, 1998, էջ 35, սողաստակի ծան. 9:

⁴² Հմմտ. A. Timberlake, Aspect, tense, mood // T. Shopen (ed.), Language Typology and Syntactic Description, 2nd ed., Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon, Cambridge University Press, 2007, Ch. 5, էջ 326:

⁴³ Տե՛ս B. C. Храковский (ответ. ред.), Типология условных конструкций, Санкт-Петербург, 1998, նաև A. Timberlake, նշվ. աշխ., էջ 321-330:

⁴⁴ Հմմտ., օրինակ, F. Karlsson, Finnish: An Essential Grammar, London and New York, 1999, էջ 162-165, C. Rounds, Hungarian: An Essential Grammar, London and New York, 2001,

Եթե հաշվի առնենք, որ տիպաբանորեն ստորադասականի/ըղձականի եղանակային ձևերը ևս կարող են գործառել որպես պայմանական կառույցների երկրորդական և/կամ գլխավոր նախադասության բայ-ստորոգյալ⁴⁵, ապա կարելի է ենթադրել, որ *պայմանական եղանակը* տարածմանակյա տեսանկյունից տվյալ դեպքում ոչ այլ ինչ է, քան երբեմնի նույն ստորադասական/ըղձական եղանակը, որը հետագա իմաստագործառության տեղաշարժի հետևանքով տիրապետող է դարձել պայմանական կառույցներում, որով էլ հենց պայմանավորված է նրա *պայմանական եղանակ* (Conditional mood) անվանումը: Ըստ այդմ՝ արդի արևելահայերենի *կ(ը)*-ով օժտված անցյալի ապառնիի եղանակային կարգավիճակի մասին վերջնական խոսք ասելու համար հարկավոր է ձեռքի տակ ունենալ այդ բայաձևի գործառույթներից յուրաքանչյուրի հաճախագործածության վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ՝ արդի արևելահայերենի կորպուսային ուսումնասիրության հիման վրա (որը դեռևս արված չէ): Ինչ վերաբերում է *կ(ը)*- *ապառնիին*, վերջինիս կարգավիճակը որպես սահմանական եղանակի պարզ ապառնի ժամանակաձև, ինչպես տեսանք, որևէ առարկություն չի հարուցում:

Այսպիսով՝ վերը կատարված քննությամբ հանգում ենք այն եզրակացության, որ արդի արևելահայերենի թե՛ *ու- ապառնիին* և թե՛ *կ(ը)*- *ապառնիին* ընդհանուրլեզվաբանական և տիպաբանական տեսանկյունից պետք է դիտել որպես սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևեր՝ դրանցից առաջինը բնորոշելով որպես *սպասելի կամ նախորոշված ապառնի*, իսկ երկրորդը՝ *պարզ ապառնի*: Ըստ այդմ՝ *ու- ապառնիին* ցույց է տալիս այնպիսի ապագա (ապառնի) գործողություն/եղելություն, որը խոսելու պահին նախորոշված, սպասելի վիճակում է գտնվում՝ ենթադրելով դրա իրագործման որոշակի անխուսափելիություն: Այդ հիմնական և անփոփոխիմաստից բացի, *ու- ապառնիին*, բայիմաստով և տվյալ բայի անցողականության աստիճանով պայմանավորված, կարող է ներառել նաև «գործողի նպատակադրվածություն» և «գործողության պլանավորվածություն» իմաստային բաղադրիչները: Իսկ *կ(ը)*- *ապառնիին* պարզապես ցույց է տալիս կատարելի ապագա գործողություն/եղելություն, որի իմաստային դաշտն անհրաժեշտաբար ներառում է թե՛ հավաստիության և թե՛ ենթադրականության, հավանականության իմաստային տարրեր, ինչպես և մյուս լեզուների սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևը: Ընդ որում՝ «հավաստիություն» և «ենթադրականություն» իմաստային բաղադրիչների հարաբերակցության աստիճանը *կ(ը)*- *ապառնիի* իմաստային տիրություն յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում, բայիմաստով և խոսքա-

Էջ 48-49, J. Kornfilt, Turkish, London and New York, 1997, էջ 366-369, A. Göksel and C. Kerkelke, Turkish: A Comprehensive Grammar, London and New York, 2005, էջ 419 հջ., 312:

⁴⁵ Հմմտ. Храковский В. С., նշվ. աշխ., 1998:

յին համատեքստով պայմանավորված, կարող է տարբեր լինել՝ մեկի կամ մյուսի գերակշռությամբ: Ինչ վերաբերում է կ(ը)-ով օժտված անցյալի ձևերին (անցյալի ապառնիին), վերջինիս եղանակային կարգավիճակը պետք է բնորոշվի կ(ը)- ապառնիից անկախ՝ արդի արևելահայերենի լեզվական կորպուսում կ(ը)-ով օժտված անցյալի ձևերի հիմնական և առավել հաճախադեպ իմաստային գործառնության հիման վրա:

САРГИС АВЕТЯН – К Вопросу о семантико-функциональном взаимоотноении между կ(ը)- будущим временем и -ուի будущим временем в современном восточноармянском языке. – Аргументируется, что попытки охарактеризовать կ(ը)- будущее время (կգնամ, կխոսեմ) в современном восточноармянском языке как принадлежащее к так называемому предположительному (гипотетическому) наклонению (*ենթադրական եղանակ*) или условному наклонению (*պայմանական եղանակ*) вызывают возражения с общелингвистической и типологической точки зрения. Наиболее важны следующие соображения: 1) как было указано рядом ученых, будущее время, в отличие от настоящего времени и прошедшего времени, никогда не является чисто временной категорией; оно является частично временной и частично модальной. Любопытно, что показатели будущего времени диахронически часто возникают из элементов, которые первоначально использовались для выражения различных модальных значений. С другой стороны, формы будущего времени, как правило, выполняют также модальные функции; 2) կ(ը)- будущее время в современном восточноармянском языке не отличается каким-либо существенным образом от будущего времени изъявительного наклонения в других языках с семантико-функциональной точки зрения; 3) употребление կ(ը)- будущего времени в условных конструкциях не является его основной функцией, как это обычно бывает с типичным условным наклонением. Что касается семантико-функционального содержания -ուи будущего (գնալու եմ, խոսելու եմ) в современном восточноармянском языке, оно соответствует типологической характеристике ожидаемого будущего (или predeterminedного будущего) времени и, соответственно, должно рассматриваться наравне с последним. Таким образом, семантико-функциональное взаимоотноение между կ(ը)- будущим временем и -ուи будущим временем следует рассматривать как контраст между простым будущим временем и ожидаемым будущим (или predeterminedным будущим) временем соответственно.

Ключевые слова: будущее время, модальные значения, современный восточноармянский язык, կ(ը)- будущее время, -ուи будущее время, ожидаемое будущее (предeterminedное будущее) время, предположительное (гипотетическое) наклонение, будущее время изъявительного наклонения

SARGIS AVETYAN – On the Question of the Semantic-Functional Relationship between the կ(ը)- Future and the -ուի Future in Modern Eastern Armenian. – It is argued that attempts at characterizing the կ(ը)- future (կգնամ, կխոսեմ) in Modern Eastern Armenian as pertaining to the so-called Hypothetical mood (*ենթադրական եղանակ*) or the Conditional mood (*պայմանական եղանակ*) are objectionable from the General linguistic and typological perspective. The following considerations are of great importance: 1) as pointed out by a number of scholars, the future tense, in distinction from the present tense and the past tense, is never a purely

temporal category; it is partly temporal and partly modal. Interestingly enough, future tense markers often arise diachronically from elements which initially were used to express various modal meanings. On the other hand, future tense forms tend to serve modal functions as well; 2) the *ի(ը)-future* in Modern Eastern Armenian does not differ in any significant way from the future indicative in other languages from the semantic-functional viewpoint; 3) the use of the *ի(ը)-future* in conditional constructions is not its primary function as is usually the case with the typical Conditional mood. As to the semantic-functional content of the *-ու future* (գնալու են, խոսելու են) in Modern Eastern Armenian, it corresponds to the typological characterization of the expected future (or predestined future), and, accordingly, should be viewed on a par with the latter. Therefore, the semantic-functional relationship between the *ի(ը)-future* and the *-ու future* should be regarded as a contrast between the simple future tense and the expected future (or predestined future) tense, respectively.

Key Words: *the future tense, modal meanings, Modern Eastern Armenian, ի(ը)-future, -ու future, expected future (predestined future), Hypothetical mood, future indicative*